

П.А. МАЦЮШ

**НЕКАТОРЫЯ АСПЕКТЫ РАЗВІЦЦА ПСТАРЫЧНАЙ АДУКАЦЫІ
Ў ВЫШЭЙШАЙ І СЯРЭДНЯЙ ШКОЛЕ БЕЛАРУСІ Ў КАНЦЫ
1950-х - ПЕРШАЙ ПАЛОВЕ 1970-х гг.**

Рассматриваются проблемы преподавания исторических дисциплин в высшей и средней школе. Анализируются законы и постановления, касающиеся системы исторического образования.

Some problems of teaching historical subjects in high and secondary schools are outlined. Laws and orders related to the system of historical education are analyzed.

Пстарычныя веды ў значнай ступені фарміруюць самасвядомасць асобы, дазваляюць у пэўнай ступені атаясамліваць чалавека з мінулым свайго народа, абуджаюць мысленне, ставячы складаныя і неадназначныя пытанні

аб заканамернасці гістарычнага развіцця грамадства, мэтанакіраванасці гістарычнага працэсу, дапамагаюць адказаць на пытанні, хто з'яўляецца суб'ектам гісторыі, яго творцам.

Аўтар спрабуе прааналізаваць стан гістарычнай адукацыі, разгледзець асноўныя тэндэнцыі яе развіцця ў педагагічных інстытутах, якія з'яўляліся асноўнымі цэнтрамі падрыхтоўкі настаўніцкіх кадраў гісторыкаў для сярэдняй школы, выявіць праблемы выкладання гісторыі ў кантэксце рэфармавання агульнаадукацыйнай школы ў канцы 50-х - першай палове 70-х гг. XX ст.

У педагагічных інстытутах Беларусі ў азначаны перыяд існавала практыка падрыхтоўкі студэнтаў па здвоеных спецыяльнасцях. Такая мера была выклікана неабходнасцю забеспячэння малакамплектных сельскіх школ настаўніцкімі кадрамі. Так, яшчэ ў 1958 г. Міністэрства вышэйшай адукацыі СССР, згодна з Дзяржпланам СССР, зацвердзіла новы пералік спецыяльнасцей для педагагічных інстытутаў. Гістарычная спецыяльнасць для педагагічных інстытутаў заставалася ў трох варыянтах: «руская мова і літаратура, гісторыя», «беларуская мова і літаратура, гісторыя», «гісторыя і геаграфія» (апошняя існавала толькі ў беларускіх ВНУ)¹. Атрымлівалася так, што колькасць гадзін на вывучэнне гістарычных дысцыплін была меншай, чым на філалагічныя і геаграфічныя. Напрыклад, па рабочаму плану Мінскага педагагічнага інстытута імя А.М. Горкага на вывучэнне геаграфічных дысцыплін адводзілася 1424 гадзіны, а на гістарычныя - 1206 гадзін, ці на 214 (15 %) вучэбнага часу менш².

Існаванне гісторыка-філалагічных і гісторыка-геаграфічнай спецыяльнасцей прыводзіла да сутыкнення інтарэсаў спецыялістаў адпаведнага профілю. Кожны з іх даказваў, што атрымаць якасную гістарычную, філалагічную ці геаграфічную адукацыю ў дадзеных абставінах было немагчыма, і гэта пацвярджалася перапіскай, якую вялі педагагічныя інстытуты з Міністэрствам вышэйшай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі БССР. Нарэшце ў Гродзенскім педінстытуце ў верасні 1960 г. быў спынены прыём на гісторыка-філалагічныя спецыяльнасці і адноўлены гістарычны факультэт з чатырохгадовым тэрмінам навучання³. У Магілёўскім⁴ і Мінскім педагагічных інстытутах гісторыка-геаграфічныя факультэты праіснавалі адпаведна да 1963 і 1971 гг.⁵

У пачатку 70-х гг. XX ст. гістарычныя факультэты педінстытутаў пераходзяць на новыя вучэбныя планы. Так, вучэбным планам па спецыяльнасці 2108 «гісторыя», які быў зацверджаны 27 лютага 1970 г. Міністэрствам вышэйшай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі СССР, прадугледжвалася падрыхтоўка настаўнікаў гісторыі і грамадазнаўства для сярэдняй школы за чатыры гады. У параўнанні з папярэднім вучэбным планам, у дадзеным дакуменце на 6 тыдняў быў павялічаны час, што адводзіўся на тэарэтычнае навучанне. Гэта дазваляла студэнтам атрымаць больш глыбокую падрыхтоўку па спецыяльнасці і дысцыплінах псіхалага-педагагічнага цыкла.

З увядзеннем новых дысцыплін, а таксама з мэтай паляпшэння праверкі ведаў студэнтаў і павышэння якасці падрыхтоўкі настаўнікаў у новым вучэбным плане былі павялічаны колькасць экзаменаў і агульная працягласць экзаменацыйных сесій. У новым вучэбным плане павялічвалася колькасць гадзін на курсы і семінары па выбару, іх тэматыка была пашырана. Методыка выкладання грамадазнаўства была вылучана ў самастойны курс. Новым было таксама ўвядзенне дысцыплін, якія знаёмілі студэнтаў з метадыкай навукова-гістарычных даследаванняў. Гэта датычылася такіх дысцыплін, як «асновы археалогіі», «гістарычнае краязнаўства», «дапаможныя гістарычныя дысцыпліны». Педагагічнай практыцы студэнтаў адводзілася 17 тыдняў, у тым ліку выхаваўчай практыцы ў піянерскіх лагерах - 4 тыдні і вучэбнай практыцы ў школе - 13 тыдняў. Акрамя таго, новым вучэбным

планам прадугледжваўся дзяржаўны экзамен па педагогіцы з метадыкай выкладання гісторыі і грамадазнаўства, што дазваляла правяраць тэарэтычную падрыхтоўку выпускнікоў і ўменне ўжываць веды ў выкладанні канкрэтнай дысцыпліны.

Саветам гістарычных факультэтаў было дадзена права дазваляць асобным студэнтам, якія праявілі здольнасці ў навуковай рабоце, замяняць адзін з дзяржаўных экзаменаў (акрамя гісторыі КПСС) дыпломнай работай з яе абаронай перад Дзяржаўнай экзаменацыйнай камісіяй. Студэнтам, якія мелі выдатныя і добрыя адзнакі і прымалі актыўны ўдзел у рабоце навуковых гуртоў, давалася магчымасць удзельнічаць у конкурсах студэнцкіх навуковых работ, а гэта, безумоўна, стымулявала іх пазнавальную дзейнасць⁶.

Прыняты 8 красавіка 1959 г. Вярхоўным Саветам БССР Закон «Аб умацаванні школы з жыццём і аб далейшым развіцці сістэмы народнай асветы ў БССР» на аснове аднайменнага закона СССР ад 24 снежня 1958 г. распачаў рэформу агульнаадукацыйнай школы і прывёў да пэўных змяненняў у выкладанні гісторыі ў сярэдняй школе.

Уводзілася ўсеагульная васьмігадовая адукацыя замест сямігадовай. Побач з больш шырокім вывучэннем асноў навук у поўнай ступені ажыццяўляліся політэхнічная адукацыя і працоўнае навучанне. Ва ўсіх класах васьмігадовай школы працоўнае навучанне павінна было мець політэхнічны характар. У старэйшых класах школьнікі мелі магчымасць пашырыць аб'ём і навуковы ўзровень ведаў, атрымаць адну з масавых прафесій на аснове спалучэння навучання з прадукцыйнай працай⁷.

Адначасова з вышэйзгаданым Законом 8 кастрычніка 1959 г. была прынята пастанова ЦК КПСС і Савета Міністраў СССР «Аб некаторых змяненнях у выкладанні гісторыі ў школах», у якой быў вызначаны новы парадак размяшчэння гістарычных курсаў у сярэдняй школе. Так, з таго часу ў IV класе ўводзіліся эпізадычныя расказы па гісторыі СССР; у V - элементарны курс гісторыі старажытнага свету; у VI - элементарны курс гісторыі сярэдніх вякоў; у VII-VIII - элементарны курс гісторыі СССР з важнейшымі звесткамі аб грамадскім і дзяржаўным уладкаванні Савецкай дзяржавы, а таксама звесткамі з новай і навейшай гісторыі замежных краін; у IX-XI класах уводзіўся сістэматычны курс новай і навейшай гісторыі замежных краін. Канстытуцыю СССР пачыналі вывучаць у XI класе. Акрамя таго, была зноў прадпрынята спроба перабудаваць школьную гістарычную адукацыю на канцэнтрычнай аснове⁸.

Як вядома, сістэму школьнай гістарычнай адукацыі разам са зместам і асноўнымі прынцыпамі яе адбору вызначае структура, гэта значыць, парадак, паслядоўнасць выкладання курсаў айчынай і сусветнай гісторыі ў навучальных установах. Як вядома, існуюць два асноўныя варыянты арганізацыі выкладання гісторыі: лінейны і канцэнтрычны.

Лінейная структура школьнай гістарычнай адукацыі дапускае аднаразовае вывучэнне курсаў айчынай і сусветнай гісторыі. На працягу навучання школьнікі ў храналагічнай паслядоўнасці знаёмяцца з найбольш яркімі і значнымі фактамі мінулага са старажытных часоў да сучаснасці.

Доўгі час лінейны прынцып пабудовы гістарычнай адукацыі быў традыцыйным для савецкай школы. У адпаведнасці з ім гісторыя выкладалася ў 1934-1959 гг. і ў 1965-1991 гг. Даўгалеццю лінейнай структуры ў школьнай гістарычнай адукацыі садзейнічала яе бясспрэчная вартасць, пацверджаная практыкай. Такая структура дазваляла паслядоўна раскрыць асноўныя ступені (этапы) развіцця грамадства ад самых ранніх яго стадыяў да сучаснасці. Аднак аўтары школьных праграм і падручнікаў павінны былі спрашчаць змест гісторыі старажытнага свету і сярэдніх вякоў, абмяжоўвацца элементарным наборам сацыяльна-эканамічных і палітычных сюжэтаў, выкарыстоўваць адаптаваныя тэксты, пазбягаць складаных і супярэч-

лівых фактаў. Акрамя тага, магчымасць вярнуцца да ранейшых перыядаў паўторна, на больш высокім тэарэтычным узроўні пры лінейнай структуры адсутнічае.

Галоўнай прычынай такіх змен у выкладанні гісторыі стаў пераход да ўсеагульнай васьмігадовай адукацыі. Перад настаўнікамі гісторыі была пастаўлена задача «вучыць школьнікаў самастойна набываць веды, самастойна думаць, разумець заканамернасці развіцця гісторыі з мінулага да сучаснасці»⁹.

З іншага боку, калі савецкая школа вярнулася да дзесяцігадовага тэрміну навучання, ні аб якім асаблівым канцэнтры ў межах двух гадоў (IX-X класы) не магло ісці размовы. Пастановай урада «Аб змяненні парадку выкладання гісторыі ў школе» ад 14 мая 1965 г. прадугледжвалася «паслядоўнае адна-разовае выкладанне гістарычнага працэсу». Тым не менш гэта не азначала поўнага вяртання да папярэдняй лінейнай структуры школьнага курса гісторыі, што вызначала парадак выкладання ў папярэднія гады. Перш за ўсё, як ужо адзначалася, у V-VI класах захоўваўся элементарны характар курсаў гісторыі старажытнага свету і сярэдніх вякоў і пры гэтым аб'ём і змест матэрыялаў падручнікаў па гісторыі вызначаўся з улікам узроставых магчымасцей школьнікаў і не быў перагружаным фактычным матэрыялам. Важным дасягненнем рэформы стала ўвядзенне ў IX-X класах сістэматычнага курса навейшай гісторыі ў аб'ёме 70 гадзін. Завяршэннем і абагульненнем школьнага курса гісторыі з'яўлялася вывучэнне ў X класе грамадазнаўства. Дадзены курс быў прызваны, абапіраючыся на веды, атрыманыя пры вывучэнні гуманітарных і прыродазнаўчых дысцыплін, садзейнічаць фарміраванню ў вучняў дыялектыка-матэрыялістычнага светапогляду¹⁰.

Колькасць гадзін на вывучэнне гістарычных перыядаў па праграмах

Назва дысцыпліны	Праграма 1959 г.	Праграма 1966 г.
Гісторыя старажытнага свету	120	70
Гісторыя сярэдніх вякоў	120	70
Новая гісторыя да 1870 г.	82	55
Гісторыя СССР да 1861 г.	122	96
Гісторыя СССР з 1861 г. да сучаснасці	174	149
Новая гісторыя (1871 гг.)	79	50
Навейшая гісторыя	-	70
Усяго	697	560

Такім чынам, у выніку рэформы агульнаадукацыйнай школы амаль на 20 % быў скарачаны час на вывучэнне гісторыі, аднак змест школьнага курса гісторыі дапаўняўся выкладаннем грамадазнаўства і сістэматычнага курса навейшай гісторыі.

Агульным для ўсіх вучэбных планаў і праграм па гісторыі ў вышэйшай і сярэдняй школе заставаліся прынцыпы партыйнасці, адзінства, навуковасці і сістэмнасці. Прынцып партыйнасці прадугледжваў арганізацыю вучэбна-выхаваўчага працэсу на аснове марксісцка-ленінскай тэорыі і камуністычнай ідэалогіі. Прынцып адзінства забяспечваў аднатыпнасць вучэбных планаў і праграм для ўсіх навучальных устаноў СССР. Прынцып навуковасці вызначаў тэарэтычную і практычную падрыхтоўку па дысцыплінах і курсах, колькасць гадзін на іх вывучэнне. Прынцып сістэмнасці забяспечваў адзінства і ўзаемасувязь дысцыплін, якія ўваходзілі ў вучэбныя планы і праграмы, лагічнасць і паслядоўнасць у іх выкладанні.

Такім чынам, развіццё гістарычнай адукацыі ў вышэйшай і сярэдняй школе вызначалася партыйна-дзяржаўнай палітыкай, важнейшым элементам якой была ідэалагічная работа, накіраваная на фарміраванне камуністычнай свядомасці маладога пакалення і сцвярджанне дыялектыка-матэрыялістычнага разумення гістарычнага працэсу як адзіна навукова абгрунтаванага.

¹ Гл.: Моторова Л.А. Опыт профильной подготовки специалиста-историка в Беларуси в 50-е годы // Германский и славянский миры: взаимовлияние, конфликты, диалог культур (история, уроки, опыт, современность): Материалы междунар.-теорет. конф., Витебск, 6-8 дек. 2001 г. Витебск, 2001. С. 296-297.

² Гл.: Матюш П. А. Опыт профильной подготовки историков в педагогических институтах Беларуси в 60-е - начале 70-х гг. XX в. // Айчынная і сусветная гісторыя: сучасныя погляды і метады даследавання: 36. навук. арт. Мн., 2004. С. 259.

³ Гл.: Габрусевіч С.А., Крэнь І.П. Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Я. Купалы. Гродна, 2001. С. 67.

⁴ Гл.: Агееў А.Р., Бандарэнка В.А., Парашкоў С.А., Рабзонаў П.Г. Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.А. Куляшова: мінулае і сучаснасць / Пад рэд. М.І. Вішнеўскага. Магілёў, 2003. С. 129.

⁵ Гл.: Минский ордена Трудового Красного Знамени государственный педагогический университет имени А.М. Горького / Под ред. В.М. Фомина Мн., 1972. С. 272.

⁶ Гл.: Забродин Д.М. Задачи совершенствования методической подготовки студентов-историков в связи с переходом школы и педагогических институтов на новые учебные планы и программы // Методическая подготовка студентов-историков в педагогическом вузе: Материалы семинара преподавателей методики обучения истории и обществоведению педагогических институтов РСФСР, Москва, 26-27 мая 1971 г. М., 1972. С. 8-9.

⁷ Гл.: Об укреплении связи школы с жизнью. М., 1961. С. 128-129.

⁸ Гл.: Документы и материалы по перестройке школы. М., 1960. С. 166.

⁹ Историческое образование в современной России: Справочно-метод. пособие для учителей. М., 2002. С. 29-31.

¹⁰ Гл.: Вагин А.А. Методика преподавания истории в средней школе. М., 1968. С. 30-31.

Паступіў у рэдакцыю 05.10.05.

Павел Аркадзьевіч Мацюш - выкладчык кафедры айчынай і сусветнай гісторыі БДПУ імя М. Танка.